

Brautryðjandinn

Jóhannes J. Reykdal

Albert J. Kristinsson:

Mig langar til að rifja upp söguna af upphafi vélvæðingar í iðnaði á Íslandi árið 1903 með tilvitnun í „Ísafold“ 10. okt. 1903. Það var hugsjóna- og framkvæmdamaðurinn Jóhannes J. Reykdal sem þar með var brautryðjandi virkjunar vatnsafls í þágu iðnaðar á Íslandi:

„Meðal þeirra framfarafyrirtækja, sem byggð hafa verið í Hafnarfirði á þessu ári og jafnframt mesta framfarafyrirtækið er trésmiðja allstór, er Jóhannes trésmiður Reykdal hefir byggt. Húsið er 271/2 alin á lengd og 10 álnir á breidd, hæðir tvær um 17 fet undir þakskegg; eru í því eigi færri en 8 vinnuvélar, sem allar eru knúnar áfram með vatnsafl. Vatnið er tekið úr Hafnarfjarðarlæk og er því veitt heim að vélahúsinu í 150 álna langri rennu í vatnskassa við húshliðina og er fallhæð vatnsins í kassanum 12 fet. Í kassanum er snúningsvél (túrbína) með 15 hesta afli; frá henni liggur aðalmöndullinn inn í kjallarann undir húsinu, en

frá honum aftur snúrir upp í gegnum gólfíð á tvær hreyfivélar sín hvoru megin.

Vinnuvélarnar 8 eru þessar: 1. rétt-hefill er heflar 16" breitt. 2. Pykkarhefill er heflar 27" breitt. 3. Strikunarvél er strikar allt að 7 þumlunga breiða lista. 4. Strikunarvél (fræsemaskin) er heflar boga, smærri lista og ýmislegt fleira, henni fylgja 500 mismunandi strikjárn. 5. Bandsög. 6. Hjólsög. 7. Borvél. 8. Rennibekkur með „slyngværk“ til að renna vafningsslöngur. Verksmiðjuhúsið með öllum þessum vélum og öðrum áhöldum hefir kostar nál. 16000 kr.

Fyrirtæki þetta er mjög lofsvert og því gleðilegt að verksmiðjan hefir haft meira verkefni fyrir höndum en hún hefir komizt yfir, frá því er hún fyrst tók til starfa og fram á þennan dag; er vonandi að framhald verði á því og það því líklegra, sem hún þykir leysa verk sín prýðilega af hendi.

Eigandi verksmiðjunnar, hr. Jóhannes Reykdal, er Þingeyingur að ætt og uppruna. Það er ungur maður yfirlætislaus, en hygginn, ötull og fylginn sér.“

Og enn er von fréttu úr Hafnarfirði því 23. júlí 1904 segir Ísafold.

„Trésmiðaverksmiðju með vélaafli komu Hafnarfirðingar upp í fyrra.

Nú eru þeir komnir á flugstig með að nota sama vatnsaflíð til þess að raflýsa kaupúnið að einhverju leyti, í bráð.

Loks eru þar á þrjónunum ráðagerðir um vatnsveitu fyrir bæinn.

Fyrir má nú vera framfaraskrið en þetta, á 1-2 misserum.

Það er sami maðurinn, sem raflýsingunni kemur á, sem setti á stofn trésmiðjuna í fyrra, Jóhannes Reykdal trésmiður. Hann gerir það með ráði og fulltingi Halldórs Guðmundssonar rafmagnsfræðingsins nýja. Hann kvað hafa pantað þegar áhöld til þess með póstskipinu 20. þ. m. Hugsað er um 150 rafljós með 16 kerta ljósmagni hvert, sum úti sum inni. Þau kváðu eiga að kosta 6 kr. hvert um árið.“

Trésmiðaverkstæði Reykdals við Lækjargötu.

Fyrstu starfsmenn í timburverksmiðju Jóhannesar. Í dyrunum: Ögmundur Ólafsson og Árni Sigurðsson. Standandi: Helgi Halldórsson, Hans Friðriksson, Árni Þorsteinsson, Jóhannes J. Reykdal, Kristinn Vigfússon, Guðbrandur Guðmundsson, Davíð Kristjánsson og Tómas Ólafsson. Sitjandi: Þorsteinn Ásbjörnsson, sonur hans og farði.

Rafmagn í 16 hús

Þetta gekk eftir því 12. desember er rafmagn hleypt á 16 hús, Reykdalsvirkjun orðin að veruleika og þar með fyrsta almenningsrafveitan á landinu. Rafalinn var 9 kw 230 V rakstraumsrafall. Árið eftir fengu fleiri hús rafmagn og 7 250 kerta rafljós voru sett á aðalgötu bæjarins.

Á þessu tímabili teiknar hann og byggir sér og væntanlegri fjölskyldu stórt og glæsilegt íbúðarhús við Brekkugötu. Jóhannes og Þórunn Böðvarsdóttir ganga í hjónaband 15. maí 1904 og sama dag flytja þau í hús-ið.

Á horni Lækjargötu og Brekkugötu byggði hann starfsmannahús, sem stendur enn og lengst af verið kallað „Bergen“.

Árið 1906 er þörf á meiri raforku og Jóhannes ræðst í frekari framkvæmdir. Hann byggir Hörðuvallahúsið, sem enn stendur, að vísu breytt. Það er byggt bæði sem rafstöðvarhús, það fyrsta á landinu, og íbúðarhús því vélaverðirnir bjuggu í húsinu. Samtímis þessu stíflar hann lækinn 110 m ofar og byggir vatnsstokk milli stíflu og húss sem var 65 sm að innanmáli úr 2" þykku timbri. Rafalinn í stöðinni var 37 kW og tók þessi stöð til starfa um mánaðarmótin nóv.-des. 1906. Enn naut Jóhannes liðsinnis Halldórs Guðmundssonar raffræðings við uppsetningu véla og

tækja. Báðar rafstöðvarnar kostuðu um 50.000 kr. og mun Jóhannes hafa fengið 16.000 kr. að láni úr viðlagasjóði.

Gerist bóndi á Setbergi

Hann rekur báðar rafstöðvarnar á eigin ábyrgð þar til hann selur Hafnarfjarðarbæ stöðvarnar 1909 og sama ár kaupir hann jörðina Setberg og gerist bóndi ásamt því að sinna áfram

Hörðuvallastöðin hin síðari.

íðn sinni. Hann hefur þó ráðsmann á jörðinni fyrstu 2 árin en flytst þangað með fjölskyldu 16. maí 1911. Þá selur hann íbúðarhús sitt við Brekkugötu og starfsmannahúsið við Lækjargötu.

1911 er hann fenginn til að setja upp rafstöð á Vatneyri í Patreksfirði. Hann

kom einnig upp raflýsingu fyrir bændurnar á Bildsfelli í Grafningi og var víðar í ráðum með raflýsingar. 1912 selur hann verksmiðjuhús sitt nýstofnuðu félagi sem síðar varð Dvergur hf.

Árið 1917 virkjaði hann fyrir Setberg með því að grafa 1000 m langan skurð frá Lækjarbotnum meðfram hliðinni og staðsetja stöðina skammt frá þar sem nú er Setbergsskóli. Þá fékk hann 10 m fallhæð vatnsins og setti þar upp 8 hestafla stöð. Talsverðir erfiðleikar reyndust við rekstur þessarar stöðvar, sérstaklega í miklum snjókomum og leysingum, þó var hún starfrækt til 1927.

Vatnsstokkurinn við Hörðuvallahúsið var orðinn svo lélegur 1914 að nauðsynlegt var að bæta úr. Að ráði Geirs Zoëga verkfræðings var byggt nýtt stöðvarhús ofar við lækinn og búnaðurinn fluttur úr Hörðuvallahúsið. Stöð þessi var síðan starfrækt af Hafnarfjarðarbæ til ársins 1926 en þá tók við ný rafstöð sem rekin var af Nathan&Olsen og sá Hafnirfirdingum fyrir rafmagn næstu árin. Hörðuvallahúsið var selt til íbúðar.

Afskiptum Jóhannesar af rafmagnsframleiðslu var ekki lokið því árið 1927 falast hann eftir kaupum á seinni Hörðuvallastöðinni fyrir sig og sinn

rekstur sem þá var orðinn allmikill þarna í næsta nágrenni stöðvarinnar s.s. íshús sem seinna varð frystihús og timburverksmiðja og timbursala.

Bæjarstjórn vildi ekki selja húsið heldur leigja það en var tilbúin að selja rafbúnaðinn, stokkinn og stífl-

una, Jóhannes keypti og rak þessa stöð til ársins 1952 en þá voru 2 síðustu húsin sem tilheyrðu honum og hans fólki, Þórsberg og Ásberg tengd við veitukerfi Rafveitu Hafnarfjarðar. Þegar Lækjargatan var framlengd upp að Reykjanesbraut var rafstöðvarhúsið í vegstæðinu og var brotið niður.

Annað trésmíðaverkstæði Jóhannesar á Setbergi 1920.

Jóhannes þurfti í upphafi búskapar á Setbergi að leggja veg að bænum og fljótlega var byrjað að slétta tún og stækka og þegar hann brá búi 1938 var hann með 20 kýr og allt tún vél-tækt. Hann tók mikinn þátt í félagsmálum bænda og gengdi ýmsum trúnaðarstöðrfum á þeim vettvangi og var kjörinn heiðursfélagi Búnaðarfélagss Íslands 1944. Þá var hann í hreppsnefnd Garðahrepps í 17 ár og oddviti í 8 ár.

Þegar hann brá búi á Setbergi byggði hann nýbýli, Þórsberg og bjó hann þar til dauðadags. Hann ræktaði þar allmikið og hafði þar einnig garðrækt.

Náði upp skonnortu

Samhliða búskapnum fæst hann við mörg og ólík verkefni sem ekki er hægt að gera viðhlýtandi grein fyrir hér, nefna má þó skonnortuna „Adelheid“ sem sökk í Hafnarfjarðarhöfn fulllestuð kolum. Jóhannes kaupir hana á uppboði og tekst að bjarga henni upp í fjöru þar sem hægt var að tæma hana og gera við.

Vatn galdrað fram í Lækjarbotnum

Hann var einn af stofnendum Vatnsveitufélags Hafnarfjarðar 1904. Hann var verktaki þegar Hafnarfjarðarbær réðst í það að ná vatni úr Kaldá þannig að það skilaði sér í Lækjarbotna, fyrst í vatnsstokk 1,5 km og þegar landi fór að halla í átt til Lækjarbotna þá var vatninu sleppt í jörðina og það skilaði sér í Lækjarbotna. Sagt er að Jóhannes hafi átt þessa hugmynd og fengið Jón Ísleifsson verkfræðing til að samþykkja að þetta væri tilraunarinnar virði.

Jóhannes byggir trésmíðaverkstæði 1920 við lækinn fyrir ofan uppistöðulónið og enn lætur hann vatnið knýja vélarnar, og starfrækir það til 1926 er hann byggir annað og stærra trésmíðaverkstæði og nú við uppistöðulónið.

Ekki eru tók á að skýra öllu frekar frá störfum þessa mæta framkvæmda- og hugsjónamanns að þessu sinni. Þeim hjónum varð 12 barna auðið og eru 3 þeirra á lífi Kristín, Elísabet og Þórður.

Að endingu ætla ég að vitna í minnisblöð sem hann lét eftir sig. Á einum stað segir hann „að lán sitt eigi hann mest að þakka sinni góðu móður, og síðar sinni framúrskarandi eiginkonu, sem með förnfyssi og festu hefur staðið við hlið hans í blíðu og stríðu“.

Á öðrum stað segir hann „Það er ekki til svo lítilfjörlegt verk, að ekki

Þórunn Reykdal eiginkona Jóhannessonar við fyrsta rafalinn á 50 ára afmælisýningu um rafvæðingu í Hafnarfirði 1954.

þurfi það umhugsunar, því ef menn hafa ekki hugsun um að vinna verkið vel og að vinna sér það létt, verður vinnan þungbær og verkið illa af hendi leyst, og þess vegna engin vinnugleði.“

Og enn fremur þessi vísa eftir hann.

Ég hef unnið með haus og hönd held ég flesta daga, sjálfur leyst mín byrðarbönd og bagga reynt að laga.

Höfundur er fv. deildarstjóri á Rafveitu Hafnarfjarðar og áhugamaður um sögu Jóhannesar Reykdal.

Helstu heimildir:

Stefán Júlíusson:

Fimm athafnamenn í Hafnarfirði.

Sveinbjörn Jónsson:

Iðnaðarritið 5.-6. hefti 1946 (Sérprent)

Þórður Reykdal:

Munnleg heimild.

Litinn: Guðni Erlingsson

Seinni Hörðuvallastöðin sem Hafnarfjarðarbær byggði árið 1914 og starfrækti til 1926. Árið 1927 keypti Jóhannes allan rafbúnað stöðvarinnar en leigði húsið. Allur rafbúnaðurinn er frá fyrri Hörðuvallastöðinni frá 1906. Stöðina starfrækti hann til ársins 1952. Myndin er tekin um 1930.

Samantekt: AK

Í vetrarbúningi

Fyrir neðan Kinnarnar liðast Hamarskotslækur í átt að stíflunni sem sést á myndinni hér til hliðar og þar er oft fallett, bæði að vetri til eða á sumarbjörtum dögum.

Nú eru hafnar framkvæmdir við að endurbyggja stífluna og í undirgöngum undir Lækjargötunni verður komið fyrir rafal og þar á fólk að geta séð hvernig rafmagnið verður til.

Litinn: Guðni Erlingsson

Húsið Reykholt byggði Þorsteinn Jónsson, verkstjóri í verksmiðju Reykdals og stendur það enn.